

Detta verk är licensierat under Creative Commons Erkännande-Icke-kommersiell-Dela Lika 2.5 Sverige licens. För att se en kopia av denna licens, besök <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/se/> Verket har publicerats i www.globalarkivet.se.

Ur tidskriften Södra Afrika nr. 2 2010

En lång, snårig väg till försoning i Sydafrika

Två sydafrikanska extremister från vardera sidan av den politiska skalan orsakade nyligen rubriker världen runt: raskravaller hotar i världlandet för sommarens fotbolls-VM. Massmediala överdrifter givetvis. Men inte helt utan rök.

I OKTOBER I FÖRRA ÅRET RESTE JAG till Limpopo med min vän Dithsego Magoro. Vi hade inte planerat att stanna i Magoebaskloof ett par mil utanför Tzaneen, men landskapet krävde ett uppehåll. Det var vackert på ett vykortsaktigt vis: en lätt dimma låg över dalgångarna där körbärsträden blommade. Parkeringsvakten berättade att det var vårmässa, Spring Festival, på hotellet i byn. Dithsego tvekade. Förutom parkeringsvakten var hon den enda svarta där.

– Vad gör vi om de inte släpper in mig? frågade hon.

Värmässan visade sig vara en mat- och hantverksmässa. Längst bak i lokalen delade en vithårig kvinna ut smakprov på marmelad och kommersen var så livlig att hennes syster Dillie hade fått komma in och hjälpa till.

Systrarna hade flytt två gånger. Först från Kenya efter det att landet fick sin självständighet från England i december 1963 och sedan, år 2000, från den fjärde chimurengan, befrielsekriget, i Zimbabwe. Sydafrika var den sista utposten. Ändå var de säkra på att de skulle jagas bort ännu en gång.

– Så är det med Afrika, sa Dillie.

EN FARMARE SOM BLANDADE SIG I diskussionen hävdade att svarta och vita aldrig kommer att kunna leva sida vid sida i harmoni. Själv skulle han gärna ha emigrerat om han inte vore "för gammal". Sedan vände han sig till Dithsego. Han pratade så

bra pedi att han kunde dra vitsar på språket. Dithsego skrattade högt.

Så är det alltså med Afrika och Sydafrika. Paradoxerna är många och intrycken spretar på ett sätt som gör det vanskligt att ge sig på en gissning om framtiden. Blir Sydafrika ett nytt Zimbabwe? Eller en Regnbågsnation, ett unikum i världen? Frågorna är i och för sig slitna, ställda sedan apartheidsystemet började vittra, men ändå mer aktuella än på länge.

Det blåste en metaforisk storm i det politiska landskapet i Sydafrika under de första dagarna i april och vad man i stort antog vara överspelade motsättningar återuppstod. Den 1 april utfärdade högsta domstolen i Pretoria ett förbud för ANC:s ungdomsledare, Julius Malema, att sjunga kampsången Dubul' iBhunu (Skjut boern), som stämplats som hets mot folkgrupp.

Den 2 april reste Malema till Zimbabwe för att studera nationaliseringen av farmer och gruvor. På flygplatsen i Harare hälsades han välkommen av medlemmar i Zanu-pf med Dubul' iBhunu. Malema sjöng med.

Den 3 april sköts Eugene Terre'Blanche, ledaren för det nynazistiska partiet AWB, ihjäl i sitt hem i Ventersdorp i North West Province. Mordet kopplades ihop med Julius Malemas hetsande mot de vita bönderna och de så kallade farmmorden som afrikanderna hävdar är politiskt motiverade.

I april återuppstod vad man i stort antog vara överspelade motsättningar.

Snart framkom alternativa motiv till mordet. De två gärningsmännen, lantarbetare på Terre'Blanches farm, hade slagit ihjäl honom då han var oförmögen att betala ut deras månadslön på vardera 300 rand. Eller mer sensationellt: Terre'Blanche hade supit de bägge männen under bordet för att sedan våldföra sig på den yngre.

Redan dagen efter mordet var det uppenbart att detta inte passade in i bilden av ett anonymt farmmord. Det hjälpte inte mycket. Monstret var så att säga redan på fri fot. I Ventersdorp krävde extremister att alla svarta skulle utrymma staden och från en grannort rapporterades en oprovocerad misshandel med järnrör av lantarbetare.

UNGA, SVARTA JOURNALISTER, födda i slutet av 1980-talet, som bevakade Terre'Blanches begravning upplevde, som de skrev, sitt första möte med apartheid. Hatet chockerade de flesta. Det visste inga gränser. Inte heller idiotin.

Med sitt ständiga skuldbeläggande handlingsförklamade Thabo Mbeki de vita, menar författaren Antjie Krog.

Foto: Karina Turok

Samtidigt som khakiklädda nynazister belägrade Ventersdorp höll Julius Malema presskonferens på Luthuli House, ANC:s huvudkontor, i Johannesburg. Han sjöng en sång som handlade om att tillgripa våld mot boerna och han slängde ut BBC-journalisten Jonah Fisher efter att ha anklagat denne för att hysa "vita tendenser" och att vara tshatsharag, uppkäftig på kåkstadsslang.

Det tog hus i helvete. President Jacob Zuma fördömde agerandet och Malema svarade med att påstå att Zuma var värre än president Mbeki. ANC gick vidare med att tillsätta en kommission med uppgift att vidta disciplinära åtgärder mot partiets enfant terrible.

Men i ärlighetens namn ska det tilläggas att de flesta verkade mindre oroade över Malemas hets mot boerna än hans öppna trots mot Zuma.

HUR KUNDE DET GÅ SÅ FEL? Frågan har inget enkelt svar, men den sydafrikanska författaren och journalisten Antjie Krog, som har skrivit en trilogi om försoningen och transformationen, *Country of My Skull*, *A Change of Tongue* och *Begging to Be Black*, har lyft fram åtta brister i sannings- och försoningskommissionen TRC:s arbete. Den förmodligen mest graverande var att regeringen inte accepterade utfallet och på juridisk väg försökte stoppa offentliggörandet av slutrapporten. Det misslyckades och när den dåvarande presidenten Nelson Mandela mottog de fem volymerna var han okarakäristiskt bister.

Avståndstagandet grundade sig på en i och för sig progressiv tankemodell om att inte göra skillnad på lidande och lidande. Annorlunda uttryckt spelade det ingen roll om en person fallit på regimens eller befrielseorganisationernas sida. Eller om ett dåd utförts i diktaturens eller demokratins namn. ANC ansåg att TRC kriminaliserade frihetskampen.

Att Antjie Krog ser den omständigheten som den mest allvarliga har att göra med att TRC:s plan för framtiden i praktiken övergavs. Offren komparerades inte på det sätt som var tänkt (en symbolisk summa betalades ut år 2003) och regeringen stödde inte heller offrens försök att i USA stämma företag som hjälpt till att utveckla apartheidstatens försvarsindustri.

Underförstått var tanken att offrens vilja att förlåta förövarna skulle ge dessa en chans "att bli människor" samtidigt som de själva, tack vare resursomfördelning, skulle få ett bättre liv. Nu blev det alltså inte så. Krog menar att vita förövarare förvånades över att de förlåtits (många gånger utan att de ens bett om det) och att svarta offer kände sig bedragna.

Jag frågar henne om det i hennes uppfattning existerar ett

särskilt ögonblick då försoningsarbetet spårade ur. Det gör det inte.

– Men Thabo Mbekis hela presidentskap var förödande för försoningen.

Han splittrade Sydafrika med sitt tal om två nationer, en fattig (svart) och en rik (vit) och enligt Krog handlingsförlamade han de vita invånarna med sitt ständiga skuldbeläggande. (Fast till Mbekis försvar kan man fråga på vilket annat sätt de extrema klassklyftorna ska beskrivas?)

I sin senaste bok *Begging to Be Black* (2009) ger Antjie Krog uttryck för hur svårt och förvirrande det är att vara vit i Afrika. Hon är långt ifrån den första författaren som gett sig i kast med frågeställningen och det existerar en mindre bokflod på temat. Värda att notera är Rian Malans "Mitt förrådiska hjärta" (1990) och nobelpristagaren JM Coetzees "Onåd" (1999). Bägge skildringarna lämnar läsarna hängande mellan raderna, i ett hopplöst vakuum, där den enda rimliga slutsatsen är att svarta och vita aldrig kommer att förenas i den lyckliga regnbågsnation som Desmond Tutu och Nelson Mandela drömde om.

Men det kan bli mörkare än så. I romanen *Mr Foe* från 1986 skildrar Coetzee på nytt berättelsen om Robinson Kruse. Eller rättare sagt en version av den. En kvinna från England, Susan, som lidit skeppsbrott, träffar en afrikansk slav, Fredag, på stranden. Hon vill gärna samtala, men Fredag har fått tungan avskuren och kan inte säga ett ord. Susan blir besatt av Fredags tystnad: Vem är han? Vad har han för åsikter? I det avslutande kapitlet trycker hon sitt öra mot hans vanställda mun. Hon hör fortfarande ingenting.

Utländska kritiker ansåg att *Mr Foe* var en intelligent vidareutveckling av Daniel Defoes klassiska roman. Men sydafrikanerna skyntade något annat i dess djup: en smärtsam liknelse med ett Sydafrika där de flesta vita och svarta inte hade något gemensamt språk, och i förlängningen inte heller någon möjlighet att förstå varandra.

DETTA ÄR UTGÅNGSPUNKTEN I ANTJIE KROGS BOK. Till skillnad mot Coetzee och Malan ställer hon sig på Afrikas sida och försöker byta perspektiv; om hon kan "bli svart", resonerar hon, så kommer hon också att kunna bli en konstruktiv medborgare (och förstå de stundom förbryllande uttalanden som görs av ministrarna i den ANC-ledda regeringen - precis som Susan önskade förstå Fredags tystnad).

Krog ger emellertid upp sina försök med motiveringen att

vita sydafrikaner vet så lite om hur det är att vara svart att ansträngningen inte blir mer än en förolämpning. Och här upphör skillnaderna med Malan och Coetzee. Ingen av de framstående författarna erbjuder några svar. Finns det hopp? Går det att blåsa liv i visionen om en regnbågsnation? Kanske är de obesvarbara. Jag ställer frågorna på nytt till Krog och hon undviker dem igen.

– Ingen försoning är möjlig utan en omfördelning av resurserna, säger hon till sist.

Nej, naturligtvis. Klyftan mellan fattig och rik är en järnridå.

– Men, tillägger Krog, det handlar inte alltid om materiella ting. Ibland räcker det att sträcka ut en hand och visa att man är medmänniska.

"Ingen försoning är möjlig utan en omfördelning av resurserna."

PÅ EN RESA I DEN ÖSTRA DELEN I FRISTATEN

gör jag uppehåll i Fouriesburg. Ovanför kassan i en affär hänger ett porträtt av Paul Kruger (1825–1904), den femte och mest kände presidenten i det som en gång var boerrepublikerna Transvaal och Fristaten. På hotellet mitt i byn finns en plats på bakgården där svarta kan köpa öl om helgerna. Tidigare skedde handeln genom en lucka i väggen. Nu finns det en bänk att sitta på.

Jag får för mig att jag ska sträcka ut en hand, som Krog föreslog, och lämnar hotellets matsal för bakgården.

– No madame. Not here, säger en kvinna på bänken.

Jag säger att jag vill beställa något att dricka och prata en stund, men gruppen (jag tror att de är lantarbetare) verkar ändå övertygad om att jag gått vilse. På en blandning av engelska, sesotho och afrikaans förklarar de att vita dricker inne, svarta dricker ute.

– Därinne, säger kvinnan och pekar mot matsalen.

Det är Fredags tystnad, igen! och något mer. I ögonen och gesterna tycker jag mig se en rädsla. Att detta kan leda till trubbel. Inte för mig kanske, men för dem. Jag går tillbaka in i matsalen.

JO, DET HÄNDE FÖRRESTEN EN SAK TILL av storleken världshändelse i Sydafrika i början av april. Samma dag som Eugene Terre Blanche begravdes offentliggjordes ett sensationellt fynd i Sterkfontein, bara tio mil från Ventersdorp, nämligen den 1,9 miljoner år gamla hominiden *Australopithecus sediba*. Fyndet stärker teorin om Afrika som hela mänsklighetens vagga. Ironin gick i stort förlorad.

ANNIKA LANGA
Johannesburg